پوختەی ڕێنووس

Kurdish Orthography:
A Short Introduction

ئامادەکردن:

دیاکۆ هاشمی،

ڕێنوێنکاری زمان لە وەرگێڕان

لەسەر بنەمای بڕیارەکانی ئەکادیمیای کوردی،
کوردئایتیگرووپ، زانستپەروەرانی کورد، چاوگ و
فەرمانگەی ئایتیی کوردستان و
بەراورد لەگەڵ زمانەکانی تر

وەشانی ١

2021-09-25

پێشکەشە بە مامۆستایان، خوێندکاران،
فێرخوازان و ڕاژەکارانی زمانی کوردی

١

ئەلفبێ (نەک: ئەلف بێ، ئەلف و بێ، ئەلفوبێ)

ئـ ـ ا ـ ب ـ پ ـ ت ـ ج ـ چ ـ ح ـ خ ـ د ـ ر ـ ڕ ـ ز ـ ژ ـ س ـ ش ـ ع ـ غ ـ ف ـ ڤ ـ ق ـ ک ـ گ ـ ل ـ ڵ ـ م ـ ن ـ هـ ـ ە ـ و ـ وو ـ ۆ ـ ی ـ ێ.

❊❊❊

ڕوونکردنەوە:

پیتەکان: ٣٤ پیت.

بزوێنەکان: ٨ دەنگ، ٧ پیت + ١ بزرۆکە (إ) کە پیتی بۆ دانەنراوە.

دوو پیتی (و، ی) هەم ئەرکی بزوێن و هەمیش ئەرکی نەبزوێن دەگێڕن.

لە زمانی کوردیدا وشەی لێکدراو لە پلەی یەکەمدا بەبێ هیچ ناوبەندێک پێکەوە دەلکێنرێت، ئەگەر نەکرا ناوبەند بەکار دەهێنن، هەروەها لە هەموو زمانەکانی دنیادا وشەی (**Alphabet**) پێکەوە لکێنراوە، کەوا بێت ئێمەش دەنووسین: (ئەلفبێ) نەک (ئەلفوبێ یان ئەلف بێ).

٢

هەمزە (ئـ):

لەم دۆخانەدا هەمزە دەسڕینەوە:

خۆراوا، ڕۆژاوا، ماڵاوایی

(نەک: خۆرئاوا، ڕۆژئاوا، ماڵئاوایی)

❊❊❊

ڕوونکردنەوە:

هەمزە (ئ) لە سەرەتای وشەی بزوێندار و زۆر جاریش لە سەرەتای بڕگەی بزوێندارادا دەنووسرێت، وەک (ئاو)، (دەرزیئاژن)، بەڵام لە وشەی لێکدراوی وەک ئەمانەدا دەیقرتێنین چونکە هیچ لە واتاکە ناگۆڕێت:

گوڵ + ئاو = گوڵاو (نەک: گوڵئاو)

خۆر + ئاوا = خۆراوا (نەک: خۆرئاوا)

دەنووسین: گۆشتاو، گوڵاو، ماستاو، ڕۆژاوا، ماڵاوایی.

نەک: گۆشتئاو، گوڵئاو، ماستئاو، ڕۆژئاوا، ماڵئاوایی.

ئاوارتە (ڕیزپەڕ، لەیاسابەدەر):

١. لیۆئاڵ

ناکرێت هەمزە لە وشەی (لیۆئاڵ)دا بقرتێنین چونکە قورساییی بزوێنەکە دەکەوێتە سەر "ێ" و "ا" و بەبێ هەمزە واتاکە تێک دەچێت، وەک ئەوەیە بلێی (لیۆ واڵ)، کە ئەویش هەڵەیە.

٢. قورئان:

هەروەها ناکرێت هەمزە لە وشەی (قورئان)دا بسڕینەوە، چونکە واتاکەی تێک دەچێت.

٣

پیتی (ڕ):

(ڕ) لە سەرەتا، ناوەڕاست و کۆتاییی وشەدا وەک خۆی دەنووسرێت:

ڕاز، گڕکان، گڕ

❊❊❊

ڕوونکردنەوە:

١. (ڕ) و (ر) دوو فۆنیمی جیاوازن و لە سیستەمی یونیکۆددا دوو کۆدی جیاوازیان هەیە.

٢. لە تەختەکلیلی کوردیدا دوگمەی جیاوازیان هەیە، سەیر دەبێت بە دوگمەی (ر)ی سادە بینووسین بەڵام بە (ڕ)ی گڕ بیخوێنینەوە.

٤

پیتی (ک):

(ک) بەبێ نیشانە دەنووسرێت:

خاک، چەک، پاک

(نەک: خاك، چەك، پاك)

❊❊❊

ڕوونکردنەوە:

پێویستە لەنێوان دوو پیتی (ک و ك) کە = (K) یەک بژارە بمێنێتەوە، ئەمە لە زمانەکانی عەرەبی و فارسییشدا لە بواری ئایتیدا هەر کێشەسازە.

کورد لە کۆنەوە نیشانەکانی سەرە (فتحە)، بۆرە (ضمە)، ژێرە (کسرە)ی لە ئەلفبێی کوردیدا لابردووە، هەروەها پیتی (ک) لە سەرەتا و ناوەڕاستیشدا هەر بە (ک) دەنووسرێت، کەوا بێت لە کۆتاییی وشەدا ئیتر (ك) بەکار ناهێنین و بەس (ک) دەنووسین و خۆمان یەکلایی دەکەینەوە.

ئەمە بڕیاری (کوردئایتیگرووپ)ە کە فۆنت و تەختەکلیلی یونیکۆدی کوردییان دروست کردووە و بڕیارەکەش پاڵپشتیی فەرمانگەی ئایتی و ئەکادیمیاشی لە پشتە.

هەڵبەت نووسینی ئەمە بە کۆمپیوتەر و بە شێوەی دیجیتاڵی زیاتر پێوەندیی بە جۆری فۆنت و دوگمەی تەختەکلیلەوە هەیە.

گرنگیشە کاتێک بە دەست دەنووسین هەرگیز (ك) بەکار نەهێنین و پاساویشی بۆ نەهێنینەوە کە گوایە ئەم کوردییە و ئەوی تر ناکوردییە، ئەم جوانیی تێدایە بۆ نووسین و ئەوی تر تێیدا نییە، هەمووی ڕاهاتنێکی سادەیە، پاش ماوەیەک نووسینی (ک) لە کۆتاییدا پێی رادێین: (پاک)

پەیامێک بۆ مامۆستایانی ناو پۆل کە جاروبار بە دەست دەنووسن:

تکایە لە جیاتیی (ك)ی نیشانەدار (ک)ی سادەی بێنیشانە بنووسن.

٥

نەبزوێنی (و)، بزوێنی کورتی (و) و بزوێنی درێژی (وو):

	سەرەتا	ناوەڕاست	کۆتایی
(و w) نەبزوێن:	ون	شەوبۆ	ڕاو
(و u) بزوێنی کورت:	ئومێد	کورد	-
(وو û) بزوێنی درێژ:	ئووبا	کەرکووک	توو

❊❊❊

ڕوونکردنەوە:

١. (و w) نەبزوێن:

٢. (و u) بزوێنی کورت:

٣. (وو û) بزوێنی درێژ:

١. (و w) نەبزوێنە،

هەمیشە لە سەرەتای وشە یان لەگەڵ بزوێنێک لە ناوەڕاست و کۆتاییی وشەدا دێت:

ون ، شەوبۆ ، ڕاو

وشە، وس، ورچ

(نەک: ووشە، ووس، ووڕچ)

٢. (و u) بزوێنی کورتە، لە سەرەتا لەگەڵ هەمزە دێت، لە ناوەڕاست لەگەڵ نەبزوێن دێت، لە کۆتایی دەرناکەوێت:

ئوستاد ustad، خول xul، -

٣. (وو û) بزوێنی درێژە، لە سەرەتادا لەگەڵ هەمزە دێت، لە ناوەڕاستدا لەگەڵ نەبزوێن دێت، و لە کۆتاییدا ئەگەر لە پێشیدا پیتی نەبزوێن بێت هەمیشە (وو)ی درێژە:

نووسین، مەحموود، حکوومەت/حوکوومەت

(نەک: نوسین، مەحمود، حکومەت)

❊❊❊

(وو) هەمیشە لە کۆتایی وشەدا پاش نەبزوێن درێژە (وو):

وەکوو، چوو، موو

(نەک: وەکو، چو، مو)

❊❊❊

تێبینی:

دەنگی درێژی (وو) هەر لە کۆنەوە بڕیاری لەسەر دراوە کە بنووسرێت و ئێستاکەش زمانەوانانی گەورە و پرۆفیسۆرانی خاوەنڕا و هەروەها ئەکادیمیاش هەر سوورن لەسەر بەکارهێنانی. ئەمە ڕێسایەکی زمانی کوردییە و نابێت لەبیر بکرێت.

ئووباهاوردن = ڕەخنەلێگرتن، ئیرادگرتن

٦

دەنگی درێژی (ی î):

سەرەتا	**ئینجا**	**ئیبراهیم**	**ئیسلام**
ناوەڕاست	**بیر**	**شیر**	**پیلان**
کۆتایی ١	**پەتی**	**کوردی**	**قەیسەری**
کۆتایی ٢	**ئاسایی**	**پەمەیی**	**لادێـیـی**

❊❊❊

ڕوونکردنەوە:

دەنگی درێژی (ی î):

دەنگی درێژی (ی î) لە هەر کوێی وشەدا بوو هەر بە یەک (ی) دەنووسرێت، لە سەرەتادا لەگەڵ هەمزە دەنووسرێت:

۱. سەرەتا، (ئـ + یـ): **ئـیـنجا، ئـیـبراهیم، ئـیـسلام**

۲. ناوەڕاست: **بیر، شیر، سینەما، پیلان**

۳. کۆتایی (دوو جۆرە):

کۆتایی ۱:

کاتێک پێش لە (ی î) دەنگی نەبزوێن هەبێت:

پەتی، کوردی، قەیسەری

(نەک: پەتیی، کوردیی، قەیسەریی)

کۆتایی ۲:

کاتێک پێش لە (ی î) دەنگی بزوێن هەبێت ناوبەندی (یـ) زیاد دەکەین بۆ ئەوەی دوو بزوێن بەدوای یەکتردا نەنووسرێن و بە (یی) دەنووسرێت:

(ئاسایی asayî)، پاوەیی، شنۆیی، لادێیی، خۆجێیی

***

بەپێی بڕیاری ئەکادیمیا لە وشەی وەک (پەتی، سویدی، چۆپی) کە پێش لە (ی) دەنگی نەبزوێن هاتووە پێویست ناکات بۆ درێژکردنەوەی دەنگەکە بنووسین (پەتیی، سویدیی، چۆپیی) چونکە دەنگی (ی)ی درێژ لە ناوەڕاستیشدا هەر بە یەک (ی: میر) دەینووسین. لە ڕستەدا کورت و درێژییەکەی دەردەکەوێت:

بژی ئازادی!

تۆ ئازادی.

بەی

پاش نەبزوێن دەنگەکە درێژە (ئازادی)

وەک جێناوی لکاو دەنگەکە کورتە. (تۆ ئازادی)

پاش بزوێن دەنگەکە کورتە (بەی)

هەموویان بە (ی) دەنووسرێن.

٧

(هـ) له کۆتاییی وشەدا:

نابێت (هـ) لەگەڵ بزوێنی (ە)دا تێکەڵ بکرێت، بەتایبەت لە کۆتاییی وشەدا:

ماهـ (نەک: ماە)، مەهـ (نەک: مەە) بەهـ بەهـ (نەک: بە بە).

شەوقی مەهـ و ڕووی دڵبەر کەوتوونەتە جەدەل دیسان

"سالم"

***

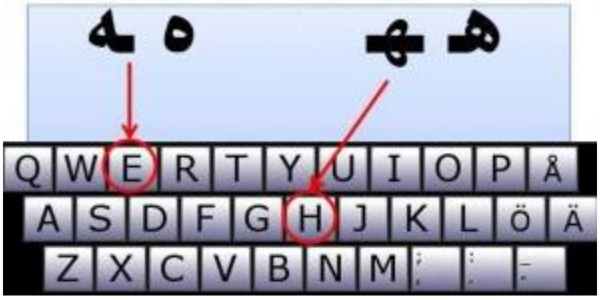

***

ڕوونکردنەوە:

بۆ نووسینی (هـ):

لە تەختەکلیلی ستانداردی کوردی، دروستکراوی (کوردئایتیگرووپ) کە لە سیستەمی مایکرۆسۆفت و هەموو کۆمپیوتەرەکاندا جێگیر کراوە:

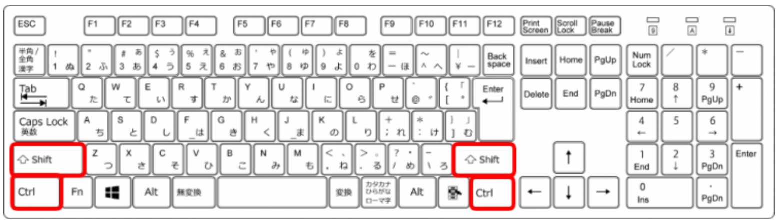

لە پێشدا تەختەکلیلی کوردی، پاشان: (H) + SHIFT + (M): هـ

چۆن پیتێکی کوردی بەم شێوەیە درێژ بکەمەوە:

کـــــــــــوردســـــــــتــــــــــان

لە پێشدا ئەو پیتەی کە دەتەوێت درێژی بکەیتەوە بنووسە، پاشان:

SHIFT + (M): کـــــــوردستان

٨

ئامرازی دانەپاڵ (ی):

گرێی ناوی/هاوەڵناوی	**وشە**	**ئامرازی دانەپاڵ**	**وشە**
کوردی سنە	**سنە**	**ی**	**کورد**
کوردیی سنە	**سنە**	**ی**	**کوردی**
سنەییی کوردپەروەر	**کوردپەروەر**	**ی**	**سنەیی**

***

ڕوونکردنەوە:

(ی)ی ئامرازی دانەپاڵ، ئەرکێکی مۆرفۆلۆژییانەی هەیە، واتە وەک پیتێک یان وشەیەک هەژماری بوونی بۆ دەکرێت، فۆنیمێکە بوونی پێویستە، بۆ نموونە گرێی ناوی یان هاوەڵناوی دروست دەکات، هەر بۆیە هەرگیز نابێت بقرتێنرێت.

(ی)ی ناوبەند، جیاکەرەوەی دوو بزوێن:

	بزوێن	**ناوبەند**	**بزوێن**
نییە	**ە**	**یـ**	**نی**
چییە	**ە**	**یـ**	**چی**
کوردییە	**ە**	**یـ**	**کوردی**
شنۆییەکان	**ەکان**	**یـ**	**شنۆیی**
خۆجێییەکان	**ەکان**	**یـ**	**خۆجێیی**

***

ڕوونکردنەوە:

دوو بزوێن بەدوای یەکتردا نانووسرێن، ئەگەر کەوتنە پاڵ یەکترەوە، ئەو کاتە ناوبەندی "یـ" دەخەینە نێوانیان.

بزوێن + ناوبەندی یـ + بزوێن

(ی)ی نیسبەت:

(ی)ی نیسبەت لە کاتی (درانەپاڵ)دا بە یەک (ی) دەنووسرێت و سێ دۆخی هەیە:

١. ئەگەر وشەکە بە نەبزوێن کۆتایی هاتبێت:

هەولێر + ی = هەولێری

هەروەها:

کرماشانی، چەمچەماڵی، کەرکووکی، مەهابادی

٢. ئەگەر وشەکە بە بزوێن کۆتایی هاتبێت ناوبەندی "یـ" دەخەینە نێوانیانەوە:

شنۆیی، پاوەیی، سەرگەڵوویی، میراوایی

٣. ئەگەر وشەکە بە (ی) کۆتایی پێ هاتبێت هیچی پێ زیاد ناکەین:

سلێمانی: ئاسۆ سلێمانی لەوێ دانیشتووە.

ئامێدی: ئاسۆ ئامێدی لەوێ دانیشتووە.

***

٣. ناوی نیسبەت یان درانەپاڵ، لە کوردیدا وا دروست دەبێت:

(ناوی شوێن + ی) وەک:

کەرکووک + ی = کەرکووکی.

لەژێر کاریگەریی زمانی عەرەبیدا زۆر ناو بە شێوازی عەرەبی هاتوونەتە ناو کوردییەوە و بەکار دەهێنرێن و وا جێ کەوتوون کە لابردنیشیان نەلواوە:

ئەمریکی: کوردییەکەی: (ئەمریکا + یی = ئەمریکایی).

ئەفریقی: کوردییەکەی: (ئەفریقا + یی = ئەفریقایی، ئافریقایی، ئافریکایی).

فەرەنسی: کوردییەکەی: (فەرەنسا + یی = فەرەنسایی).

هەندێک نەتەوە هەن کە "ی" وەرناگرن:

کورد، ئەفغان، فارس، عەرەب، تورک، تاجیک.

هەندێک نەتەوەش هەن هەر بە ناوی وڵاتەکەیان نیسبەت دەدرێن:

سویدی، چینی، ژاپۆنی.

بۆ دیاریکردنی دۆخی (هاووڵاتێتی) ئەوە ئاماژە بە (وڵات) دەکرێت و (ی) زیاد دەکرێت:

عەرەبستانی، عێراقی، چینی، سویدی، ئێرانی، ئەفغانستانی.

١٠

دووەدەنگە (دیفتۆنگ):

دووەدەنگەی وەک (وێ، وی) چ لە کوردیی ناوەڕاست و چ لە کوردیی خوارووەدا پێویست بە پیتی جیاواز ناکات، هەر بە دوو پیت دەنووسرێت:

لە کوردیی ناوەڕاست:

شوێن، خوێن، جوێن، نوێن، گوێ، توێ.

لە کوردیی خواروو:

خوین (خوێن)، بیستوین (بێستوون)، چوی (چۆن)، دوێت (کچ).

١١

پیتی "ت" لەبیر نەکرێت:

دەستەسڕ، دەستاودەست، ماستاوچی

(نەک: دەسەسڕ، دەساودەس، ماساوچی)

١٢

جێناوی نیشانە:

جێناوی نیشانە کاتێ ئاماژە بە کات (ڕۆژ، شەو، ساڵ) بکات پێکەوە دەنووسرێت:

ئەمشەو، ئەمساڵ، ئەمجار (نەک: ئەم شەو، ئەم ساڵ، ئەم جار)

بەڵام ئەگەر پاش کاتەکە پاشبەندی (ە، ی) بنووسرێت، ئەوە جێناوەکە جیا دەبێتەوە:

ئەم شەوە، ئەم ساڵە، ئەم جارە (نەک: ئەمشەوە، ئەمساڵە، ئەمجارە)

نـــەمـــردم من ئەگەر ئەم جارە بێ تۆ
نەچم شەرت بێ هەتا ئەم خوارە بێ تۆ
"نالی"

١٣

وشەی لێکدراو

وشەی لێکدراو یان بە یارمەتیی (ناوبەند) یان بێ هیچ ناوبەندێک پێکەوە دەلکێن:

١. بەبێ ناوبەند:

ڕەشماڵ: (نەک: ڕەشماڵ، ڕەش ماڵ)

سەهۆڵفرۆش: (نەک: سەهوڵفرۆش، سەهۆڵ فرۆش)

٢. بە یارمەتیی یەکێک لەم ناوبەندانە (ە، بە، و، دو، او):

گوڵەگەنم (نەک: گوڵ گەنم)

جێبەجێ (نەک: جێ بە جێ، جێبەجێ)

هاتوچۆ (نەک: هاتوچۆ، هات و چۆ)

شارەوشار (نەک: شارە و شار، شارەو شار)

پشتاوپشت (نەک: پشتاو پشت)

بۆ نموونەی زۆرتر لە وشەی لێکدراو بڕوانە:

خشتەی وشە لێکدراوەکان

١٤

ژمارەی لێکدراو (ژمارە + ژمارە):

ژمارەی ئاوێتە: یازدە، دوازدە، سێزدە، چواردە، پازدە، شازدە، حەڤدە، هەژدە، نۆزدە

ژمارەی لێکدراو کە پێک هاتووە لە (ژمارە + ژمارە) بەجیا دەنووسین:

بیست و یەک، سی و پێنج، چل و نۆ، نەوەد و هەشت.

یەک سەد، دوو سەد، سێ سەد، چوار سەد، پێنج سەد، شەش سەد، حەوت سەد، هەشت سەد، نۆ سەد، هەزار و دوو سەد، سێ هەزار و چوار سەد.

نووسینی ژمارە بەتایبەت کاتێک بچینە سەر ژمارەی دووروودرێژ بە شێوەی دەق کێشەسازە، هەر بۆیە بڕیار دراوە کە هیچ ژمارەیەک کە لە (ژمارە + ژمارە) پێک هاتووە بە شێوەی لێکدراوی پێکەوە نەنووسین.

نموونەیەک لە ژمارەی گەورە: (2 967 431):

دوو میلیۆن و نۆ سەد و شەست و حەوت هەزار و چوار سەد و سی و یەک.

***

(ژمارە + وشە):

بەڵام ژمارە لەگەڵ وشەیەکی تر کە وشەی لێکدراو دروست بکات پێکەوە دەنووسرێت:

دووشەممە، پێنجشەممە، منداڵێکی یەکساڵە. دوودڵ، چوارچرا، هەزارپێ، چوارتا.

١٥

چاوگ و کاری لێکدراو:

ئەو چاوگانەی کە کاری لێکدراویان لێ دروست دەکرێت چ تێپەڕ بن وەک (فڕێدان)، چ تێنەپەڕ بن وەک (تێکچوون)، یان چاوگی (گەرمبوون) کە کاری ناتەواوی لێ دروست دەکرێت، لە کاتی گەردانکردندا بەشی دووەمەکەی بەجیا دەنووسرێت:

ڕانەبردوو:

فڕێدان: فڕێ دەدەم، فڕێ دەدەیت، فڕێ دەدەین.

تێکچوون: تێک دەچێت، تێک ناچێت، تێک دەچن.

گەرمبوون: گەرم دەبێت، گەرم نابێت.

نموونەی تر:

شێتبوون: شێت دەبم، شێت دەبیت، شێت دەبن.

لەدایکبوون: لەدایک دەبم، لەدایک دەبێت، لەدایک دەبن.

جێبەجێکردن: جێبەجێ دەکەم، جێبەجێ دەکەیت.

(نەک: جێبەجێدەکات، جێ بە جێ دەکات، جێبەجێ دەکات)

***

ئەمر:

فڕێ بدە، فڕێ مەدە، فڕێ بدەن، فڕێ مەدەن.

تێک بچۆ، تێک مەچۆ، تێک بچن، تێک مەچن.

گەرم ببە، گەرم مەبە، گەرم ببن، گەرم مەبن.

ڕابردوو:

فڕێم دا، فڕێت دا، فڕێی دا، فڕێمان داوە، فڕێیان داوە.

تێک چووم، تێک چوویت، تێک چوون.

گەرم بووم، گەرم نەبووم، گەرم بوون، گەرم گەرم نەبوون.

ڕابردووی دوور: دوو وشەی کۆتایی پێکەوە دەلکێن:

تێک چووبووم، تێک چووبوویت، تێک چووبوون.

گەرم بووبووم، گەرم بووبوویت، گەرم نەبوبووین.

❊❊❊

گەردانکردنی کاری سادە:

کاری سادە بە هاتنی جێناو کەرت نابێت:

خواردن: دەمخوارد، دەیانخوارد، دەتانخوارد

(نەک: دەم خوارد، دەیان خوارد، دەتان خوارد)

١٦

وشەی داڕێژراو:

وشەی داڕێژراو ئەو وشانەن کە بە یارمەتیی (پێشگر prefix)، (پاشگر suffix) یان هەردووکیان (کۆنفیکس = confix) وشەی نوێ پێک دەهێنن، وەک:

بەهێز، وردەڵە، بێبەشی

پێشگر دوو جۆرە:

١. سادە: (دا، ڕا، وەر، هەڵ، ڕۆ، ڕێ، پێ، تێ، لێ، ڤێ، ڤە و هتد).

٢. ناسادە: (پێدا، تێدا، پێڕا، تێوە، تێڕا، لێڕا، پێوە، پێک، تێک، ڕێک، وێک و هتد).

***

با پێشەکی ئەم سێ چەمکانە جیا بکەینەوە:

١. وشەی داڕێژراو (بەهێز، مشکۆڵە، نەخۆشی)

٢. چاوگی داڕێژراو (داگرتن، هەڵگرتن، دابڕین)

٣. کاری داڕێژراو (دادەگرم، هەڵدەگرین، ڕادەکەم)

***

١. گەردانکردن، بە پێشگری سادە:

(دا، ڕا، وەر، هەڵ، ڕۆ، ڕێ، پێ، تێ، لێ، ڤێ، ڤە و هتد).

١.١ ڕانەبردوو، تێپەڕ، تێنەپەڕ بە پێشگری سادە پێکەوە دەنووسرێت:

تێپەڕ:

داکردن: دادەکەم، داناکەم، دادەکەین، داناکەین.

تێنەپەڕ:

هەڵبوون: هەڵدەبم، هەڵنابم، هەڵدەبیت، هەڵنابیت، هەڵدەبێت.

١.٢ ئەمر، تێپەڕ، تێنەپەڕ، پێکەوە دەنووسرێت:

داکردن: دابکە، دامەکە، ڕابکە، ڕامەکە.

ڕابوون: ڕابە، ڕامەبە، ڕابن، ڕامەبن.

***

١.٣ ڕابردوو:

تێپەڕ: بە هاتنی جێناوی لکاو جیا دەبێتەوە:

دام کرد، دام نەکرد، دامان بڕی، دامان نەبڕی.

تێنەپەڕ: پێکەوە:

هەڵبوون: هەڵبووم، هەڵبوویت، هەڵبووین.

هەڵنەبووم، هەڵنەبوویت، هەڵنەبووین.

***

٣. ڕابردووی دوور:

تێنەپەڕ، هەمووی پێکەوە:

هەڵبوون: هەڵبووبووم، هەڵنەبووبووم، هەڵبووبووین، هەڵنەبووبووین.

تێپەڕ: بە هاتنی جێناو جیا دەبێتەوە:

داکردن: دام کردبوو، دام نەکردبوو، دامان کردبوو، داتان نەکردبوو.

***

تێبینی: ئەکادیمیا لەم دواییانەدا پێکەوەنووسینیشی ڕێپێداو کرد:
(هەڵمکرد، هەڵتکرد، هەڵیکرد)، بەڵام ئێمە هەر بەجیا دەینووسین، چونکە هەر لە کۆنەوە باو بووە و بۆ ڕێنووسێکی یەکدەست یەک بژارە باشترە تا دوو بژارە.

***

٢. گەردانکردن، بە پێشگری ناسادە:

(پێدا، تێدا، پێڕا، تێوە، تێڕا، لێڕا، پێوە، پێک، تێک، ڕێک، وێک و هتد).

یاسا: لە گەردانکردندا بەشی دووەم جیا دەبێتەوە.

٢.١. ڕانەبردوو: بەشی دووەمی جیا دەبێتەوە:

تێپەڕ:

پێکهێنان: پێک دەهێنم، پێک ناهێنم، پێک دەهێنن، پێک ناهێنن.

ڕێککەوتن: ڕێک دەکەوم، ڕێک ناکەوم، ڕێک دەکەویت، ڕێک ناکەویت.

تێنەپەڕ:

تێکچوون: تێک دەچم، تێک ناچم، تێک دەچن، تێک ناچن.

ڕێکبوون: ڕێک دەبم، ڕێک نابم، ڕێک دەبیت، ڕێک نابیت.

٢.٢. ڕابردوو: بەشی دووەمی جیا دەبێتەوە:

تێنەپەڕ:

ڕێکبوون: ڕێک بووم، ڕێک نەبووم، ڕێک بوویت، ڕێک نەبوویت.

تێپەڕ:

ڕێککردن: ڕێکم کرد، ڕێکم نەکرد، ڕێکت کرد، ڕێکیان کرد

٢.٣. ئەمر:

ڕێک بکە، ڕێک مەکە، پێک بهێنن، پێک مەهێنن.

٢.٤. ڕابردووی دوور:

ڕێکم کردبوو، ڕێکم نەکردبوو، ڕێکتان کردبوو، ڕێکیان نەکردبوو.

***

تێبینی: دەبێت وریا بین کە کاتێک وشە ئەرکی ناو دەبینێت پێکەوە دەنووسرێت بەڵام کاتێک ئەرکی کاری گەردانکراو دەبینێت بەشی دووەمەکەی جیا دەبێتەوە:

ئەوان لەسەر ڕێککەوتن زۆر قسەیان کرد و ئاخری پێکەوە ڕێک کەوتن.

"ڕێککەوتن" ناوە، بەڵام ڕێک کەوتن، کاری گەردانکراوە، ڕێنووسیان دەبێت جیاواز بێت.

ئەوان گرووپێکیان پێک هێنا. (نەک: پێکهێنا).

١٧

سێ پێشگر + چاوگ:

کاتێک سێ پێشگر (کە لە باری ئاساییدا تێکەڵێکن لە پێشگری بێواتا و وشەی واتادار) لەگەڵ چاوگێکدا دێن، بۆ ئەوەی وشەکان زۆر درێژ نەبنەوە، دوو پێشگرەکەی بەجیا دەنووسین و سێیەم پێشگر دەلکێنین بە چاوگەکەوە (چ پێشگرەکە بێواتا بێت، چ وشەیەک بێت):

چاوگ: پێ لێ هەڵبڕین، دەست لێ هەڵگرتن، خۆ تێ هەڵقورتاندن.

گەردان: پێم لێ هەڵبڕی، پێی لێ هەڵمەبڕە، پێی لێ هەڵدەبڕن.

دەستی لێ هەڵگرە، دەستی لێ هەڵمەگرە.

١٨

ئامرازی (پێ، تێ، لێ) بەجیا دەنووسرێن:

(بە ئەو) بڵێ = (بەو) بڵێ = (پێی) بڵێ.

(بە ئەو) کورت بووەتەوە و بووە بە (بەو)، ئەویش کورت بووەتەوە و بووە بە (پێی).

(بە ئەو) = (بەو) = (پێی)

کەوا بێت (پێی) لەڕاستیدا سەربەخۆیە و کورتکراوەیە.

(تێ) و (لێ)ش هەر بە هەمان شێوەیە، هەر بۆیە بە شێوەی سەربەخۆ دەیاننووسین:

پارەم پێ نەما. (پارە بە من نەما.)

(نەک: پارەم پێنەما.)

دەستی تێ خست. (دەستی خستە ناو ئەوە). دەستی خستە ناوی.)

(نەک: دەستی تێخست.)

دەستی لێ دا. (دەستی لە ئەو دا. دەستی لەو دا.)

(نەک: دەستی لێدا.)

ئەمانە کە ئامرازی (پێ، تێ، لێ)یان تێدایە، وا گەردان دەکرێن:

(دەستتێوەردان): **دەستی تێ وەردە، دەستی تێ وەردا.**

(دانپێدانان): **دانی پێدا دەنێت، دانی پێدا نا.**

(سەرلێشێواندن): **سەری لێ دەشێوێنێت. سەری لێ شێواند.**

کاتێ جێناوی لکاو دێت، جیا دەبنەوە:

پێم گوت، پێم وت. (نەک: پێمگوت، پێموت.)

لێمان سەند. (نەک: لێمانسەند.)

١٩

وشەی نافەرهەنگی:

تێکڕا، وشەی لێکدراو و داڕێژراو، کە بوون بە وشەی فەرهەنگی، هەموو کەرتەکانیان پێکەوە بنووسرێن، دەستەواژەی هاوەڵکاری و هاوەڵناوی کە هێشتا نەبوونەتە وشەی فەرهەنگی، کەرتەکانیان بەجیا و لێک نزیک بنووسرێن (نیومەودا semi-space):

(چنگلەسەرشان)، چونکە ئەگەر بنووسین **(چنگلەسەرشان، چنگ لەسەر شان)**

هەست بە ناتەواوی یان ناقۆڵایی دەکرێت، بۆیە بەجیا و لێک نزیک (بە نیومەودا) دەینووسین:

(دەستلەسەرسنگ)

٢٠

نیشانەکانی بەردەوامبوون و ئەمر و نەرێکردن

ئەم فۆنیم و نیشانانە دەلکێن بە وشەکانەوە:

دەڕۆیشت، نەدەڕۆیشت.

هەڵبگرە، هەڵنەگری، هەڵنەفڕی، دامەخە

٢١

(نە)ی ڕەتکردنەوە

(نە)ی ڕەتکردنەوە بەجیا دەنووسرێت:

نە دێم نە دەڕۆم، نە ئێوە نە ئێمە هیچمان پێ ناکرێ.

٢٢

کێشەی (د):

(د)ی سەرەکیی ئەو وشانەی بە (د) کۆتاییان هاتووە، لە کاتی هاتنی "دا" کە پاشگرە نابێت بقرتێنرێت:

لە بن بەردەدا (نەک: بەردا)، **لەناو هەردەدا** (نەک: هەردا)

٢٣

(پێشبەند preposition):

پێشبەند دوو جۆرە: (سادە و لێکدراو)، نالکێنرێن بە وشەی پێش و پاش خۆیانەوە

پێشبەندی سادە:

ئەو بە فڕۆکە سەفەر دەکات بۆ کوردستان.

تۆ لە کویێ ئەوت بینی؟

پێشبەندی لێکدراو:

پێنووسەکە لەسەر مێزەکەیە.

کتێبەکە لەژێر ڕۆژنامەکەیە.

منداڵەکە لەتەنیشت دارەکە وەستاوە.

تارا لەپاڵ دیوارەکە چاوەڕێ دەکات.

کۆرپەکە لەناو بێشکەکەیە.

ڤیان لەگەڵ ئەوین چوو بۆ خوێندنگە.

❊❊❊

ڕوونکردنەوە:

پێشبەندی لێکدراو لە دوو بەش پێک هاتووە، هیچ کامیان بەتەنیایی ناتوانن لەو دۆخەدا ئەرکی پێشبەندەکە تەواو بکەن، بۆیە پێویستیان بە یەکترە، بۆ تەواوکردنی ئەرکی پێشبەندەکە.

٢٤

(پاشبەند):

پاشبەند کە جاروبار (پاشگر)یشیان پێ وتراوە، هەر ئامرازن وەک (ە، ەوە، دا، ێ، ڕا) و دەلکێنرێن بەدوای وشەوە، هەر بۆیە (پاشبەندی لکاو)یشیان پێ دەوترێت، وەک:

لێرەدا.

دەچمـە سلێمانی.

لە کەرکووکـــەوە هاتووم.

ئەو لە خۆشیـــدا نازانێت چی بکات.

لەماڵدا ئەوم بینی. (نەک: لە ماڵ دا ئەوم بینی.)

ئەو لە ماڵدایە. (نەک: ئەو لە ماڵ دایە.)

لە ئامێدیڕا بە پێیان هات.

لە چوارچراوە هاتوون.

بە ماڵەوە ڕۆیشتووین.

(دەوربەند، لابەند circumposition):

ئەگەر تێبینیی ئەو پاشبەندانەی سەرەوەتان کردبێت دەبینن لە پێش ناوەکانەوە پێشبەندی (لە) نووسراوە. وەک:

لە ماڵدا

لە کەرکووکەوە

هەر کاتێک پێشبەندێک و پاشبەندێک پێکەوە بکەونە ئەملا و ئەولای وشەیەکەوە، ئەوە پێی دەوترێت: (دەوربەند، لابەند circumposition).

تێبینی: جاران بەم پاشبەندانە دەوترا "**پاشگر**" ئێستە پێیان دەوترێت "**پاشبەند**". ئەگەر لە شوێنێکدا وشەی پاشگرتان بینی، پێتان سەیر نەبێت.

٢٥

(ئامرازی لێکدەر) بەجیا دەنووسرێن:

من و تۆ (نەک: منوتۆ، منوتۆ)

تێکۆشە تا خوێنت گەرمە. (نەک: تێکۆشە تاخوێنت گەرمە.)

یا بڕۆ یا دانیشە. (نەک: یابڕۆ یادانیشە.)

٢٦

کێشەی "بێـ"، "بێ" و "بەبێ":

هەر کاتێک خاوەندارێتی لە وشەکە بسێنرێتەوە پێکەوە دەنووسرێت:

کوڕێکی بێکەس (نەک: کوڕێکی بێ کەس)

بێخانوو، بێباوک، بێپارە (نەک: بێ خانوو، بێ باوک، بێ پارە).

بێتۆیی دەمکوژێت.

بەبێ تۆ ناچم. = بێ تۆ ناچم.

بەبێ ئازادی ژیان ئەستەمە. = بێ ئازادی ژیان ئەستەمە.

٢٧

هاوەڵکاری چۆنیەتی:

(هاوەڵکاری چۆنیەتی) پێکەوە دەنووسرێت:

بەهێواشی، بەئەسپایی، بەپەلە (نەک: بە هێواشی، بە ئەسپایی)

❊❊❊

ڕوونکردنەوە:

لەڕووی واتاوە چەند جۆر هاوەڵکارمان هەیە، بۆ نموونە:

١. هاوەڵکاری چۆنیەتی.
٢. هاوەڵکاری کاتی.
٣. هاوەڵکاری شوێنی.
٤. هاوەڵکاری چەندیەتی.
هتد.

تەنیا هاوەڵکاری چۆنیەتی پێکەوە دەنووسین، چۆنکە فۆنیمەکەی پێش وشەکە (پێشگر)ە و پێشگریش پێکەوە دەنووسرێت، بەڵام لەوانی تردا فۆنیمەکەی پێش وشەکە پێشبەندە، پێشبەند بەجیا دەنووسرێت.

١. هاوەڵکاری چۆنیەتی (پێکەوە دەنووسرێت):

ئەو بەجوانی دەدوێت.

"به" پێشگره، "بەجوانی" هاوەڵکاری چۆنیەتییە. پێشگر و وشەکە پێکەوە دەنووسرێن: بەجوانی.

سارا بەهێواشی دەنووسێت.

چۆن دەنووسێت؟ – بەهێواشی (هێواش).

٢. هاوەڵکاری کاتی (بەجیا دەنووسرێت):

من پار چووم بۆ کوردستان.

(پار) هاوەڵکاری کاتییە، سەربەخۆیە و بەجیا دەنووسرێت.

٢٨

ئامرازی (تر، ترین) و وشەی (تر = دیکە):

ئامرازی پلەی بەراورد و پلەی باڵا (تر، ترین) دەلکێن بە وشەی پێش خۆیانەوە:

جوان، جوانتر، جوانترین

بەڵام وشەی (تر = دیکە) ئامراز نییە و وشەیەکە، بەجیا دەنووسرێت:

ڕۆژێکی تر (ڕۆژێکی دیکە)

کەسێکی تر (کەسێکی دیکە)

٢٩

ئامرازی (ش) وشە کەرت ناکات:

بشتەوێ ناتدەمێ، نەشخۆی.

نەشهات، نەشمانگرت، بشمانبەن.

٣٠

وشەی بێگانە:

وشەی بێگانە بە ڕێنووسی کوردی دەنووسرێت، یان دەخرێتە کەوانەوە:

ئەڵلا، قەڵەم، ئەکبەر، سورەیا، ئەمریکا، عەرەبستان، سپانیا

لە زمانی کوردیدا بە (مذهب) دەڵێن "ڕێباز".

٣١

کێشەی (دە، ئە):

هەم لە کرمانجی و هەم لە ئەدەبیات و وێژەی کۆنی کوردیی ناوەڕاستدا هەمیشە "دە" بەکار هێنراوە:

گەر دەپرسی من لەبەر چی کەم دەخۆم

من بـە برسی قـەت مەزانە غەم دەخۆم

"نالی"

باشترە لە زمانی ئەدەبیدا شێوەی کۆنی "دە" بپارێزین.

٣٢

(نیومەودا semi-space):

زمانی کوردی زمانێکی لێکدراوییە، پڕە لە وشەی داڕێژراو (داهێنان)، لێکدراو (ڕەشماڵ)، پێشگر (بەهێز)، پاشگر (خواردنەوە)، پێشبەند (لە کوردستان) و پاشبەند (لێرەدا)، ڕێنووسی هەموو ئەمانە هەر لە کۆنەوە دیاری کراون، یاسای خۆیان هەیە، یان دەلکێنرێن بە یەکترەوە یان بەجیا دەنووسرێن.

لەبەر ئەوەی یاسا و ڕێسای ڕێنووسی زمانی کوردی تێک نەچێت بۆ نووسینی ئەمانە هەتا بکرێت کەڵک لە نیومەودا وەرناگرین مەگەر دۆخێکی تایبەتی کە نووسینەکە نەشیاو بێت، یان تەوزیمێکی جیهانی، بۆ نموونە:

(پی‌دی‌ئێف PDF)

٣٣

کێشەی گۆڕانی (وو) بۆ (ۆ):

نموونەی وەک (خانۆکەم کڕی، جوانۆکەم ئاو دا.) لادانێکی گەورەیە لە ڕێنووس و تێکدانی وشەی پێکهاتەی وشەی سەرەکییە، هەر دەبێت بنووسرێت:

خانووەکەم کڕی. جوانووەکەم ئاو دا.

٣٤

(یەک، ییێک):

بۆ نووسینی "یێک" پاش بزوێن باشترە کەڵک لە "یەک" وەربگرین، چونکە ئاسانترە لە دوو پیتی (ییێ)، هەروەها کەمتر (یـ) دووپات دەبێتەوە:

گرمەیەک (نەک: گرمەییێک).

شنۆییەک (نەک: شنۆییێک).

مەهابادییەک (نەک: مەهابادییێک)

٣٥

کێشەی جێناوی لکاوی تاک و کۆ:

لە کاتی نووسینی جێناوی لکاودا نابێت پیتی (ی) لەبیر بکرێت. بۆ ئەوە گرنگە مرۆڤ ئاگاداری خشتەی جێناوە لکاوەکان بێت:

کۆمەڵە		تاک	کۆ	
کۆمەڵەی ١	قەد +	م / ت / ی	مان / تان / یان	ڕابردووی تێپەڕ
کۆمەڵەی ٢	قەد +	م / یت / ـ	ین / ن / ن	ڕابردووی تێنەپەڕ
کۆمەڵەی ٣	دە + ڕەگ +	م / یت / ات، ێت	ین / ن / ن	ڕ. تێپەڕ و تێنەپەڕ
کۆمەڵەی ٤	ب + ڕەگ +	ـ / ە / ـ	ـ / ن / ـ	داخوازی

کاری تێپەڕ: کۆمەڵەی یەکەم: (م، ت، ی ـ مان، تان، یان)

کڕین: قەد (کڕیـ) + جێناو

تاک: کڕیم، کڕیت، کڕیی (نەک: کڕی)

کۆ: کڕیمان، کڕیتان، کڕییان (نەک: کڕیان)

کاری تێنەپەڕ: **کۆمەڵەی دووەم: (م، یت، x ـ ین، ن، ن)**

فڕین: قەد (فڕیـ) + جێناو

تاک: **فڕیـم، فڕیـیـت، فڕی**

کۆ: **فڕیـیـن، فڕیـن، فـڕین**

***

کەوا بێت، کاتێک وشەی پێش لە جێناو، بە "ی" کۆتاییی هاتبێت، نابێت "ی"ی جێناو لەبیر بکرێت، نموونەی تر:

چیم وت؟ چیت وت؟ چیـی وت؟

چیمان وت؟ چیتان وت؟ چیـیان وت؟

٣٦

کێشەی تێکەڵکردنی (ڤ)، (ف)، (و):

لە زمانی کوردیدا پیتی (ڤ = V)مان هەیە، دەبێت ئەو ناوانەی لە زمانە ڕۆژاواییەکاندا (V)یان تێدایە وەک خۆی بە (ڤ) بیاننووسین:

ڤیکتۆر هۆگۆ (نەک: فیکتور هوگۆ، ویکتۆر هۆگۆ)

ڤیدیۆ (نەک: ویدیۆ)

ڤۆڵڤۆ (نەک: ولو)

ئەرشیڤ، ئارشیڤ (نەک: ئەرشیف، ئارشیو)

ئیڤا (نەک: ئیوا).

٣٧

ڕۆژانی هەفتە:

شەممە، یەکشەممە (نەک: یەک شەممە)، دووشەممە (نەک: دوو شەممە).

دارمیوەکان:

دارهەنار (نەک: دار هەنار)، دارمۆز (نەک: دار مۆز)، دارگوێز (نەک: دار گوێز)، دارمێو (نەک: دار مێو)

(بە پێی) و (بەپێی):

بەجیا: بە پێی خۆی چوو بۆ لای دوکتۆر.

پێکەوە: بەپێی بڕیارەکە جێبەجێی بکە.

٣٨

ناوبەندی (و):

هەمووان: هەمووان: هەموان: هەمووان.

لە وشەی (هەمووان)دا بزوێنی (ا) کار دەکاتە سەر بزوێنی درێژی (وو û) و کورتی دەکاتەوە و دەیکاتە بزوێنی کورتی (و u) و دەبێتە (هەموان)، چونکە دوو بزوێن پێکەوە نانووسرێن، ناوبەندی (و) دەخەینە نێوانیان و دەبێتە: هەمووان (hemuwan). کەچی خەڵک پێیان وایە ئەمەیە (هەمووان hemûan).

کەوا بێت لە وشەی (هەمووان) دوو بزوێن بەدوای یەکتردا نەهاتوون.

پاشەکی:

لەم دنیای پێشکەوتووەی دیجیتاڵییەدا، هەموو نووسینێک لەسەر بنەمای (0) و (1) و بەکۆدکردنە، ڕێنووسی یەکدەست بۆ تۆمارکردن و بەدواداگەڕانیان زۆر پێویستە. دەتوانن بکرێنە بنەمای کاری گەورەتر بۆ داهاتوودا.

ئەم ڕێنووسە هەوڵێکە بۆ لێکنزیککردنەوەی هەموو دەقەکان، زمان بەردەوام دەگۆڕێت، با ئێمەش بەردەوام خۆمان نووژەن بکەینەوە.

پوختەی ڕێنووس، وەشانی ١،

2021-09-25

دوایین نوێکردنەوە:

2021-09-29

(ڕێنوسی زمانی کوردی)، لێرەش بە شێوەی سەرهێڵ لە بەردەستدایە:

ڕێنووسی زمانی کوردی

خاڵبەندی

diyako.yageyziman.com

ئەم وەشانە هەمتر نوێ دەکرێتەوە، سەردانی بەستەرەکەی بکەن، بەردەوام نوێترین وەشان دەبینن:

نوێترین وەشان

پرسبڕکێ

پرسیاری فێرخوازان